

Бобрикова Ю. В.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ПОЕТИЧНА КУЛЬТУРА РАННЬОЇ ЛІРИКИ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У статті аналізується поетична культура ранньої лірики Олександра Олеся. Розглядаються основні семантичні шари лексики, які стали для поета мовними знаками основних мотивів ранньої лірики митця, їх локальних образів і ключових образів-тем.

Ключові слова: поетична культура, поетична мова, поетика, образ, символ, мотив.

The article is an attempt to analyze the poetic culture of early lyric poetry of Oleksandr Oles. The basic semantic layers of vocabulary, which became the linguistic signs of main reasons of his early lyrics are examined in the article.

Key words: poetic culture, poetic language, poetics, symbol, reason.

Проблема форми художнього твору тісно пов'язана із проблемою мовного його оформлення, використання лексичних багатств загальнонародної української мови для творення поетичних контекстів, майстерності перетворення найзвичайнішого українського слова в мистецький витвір.

На сьогодні ні в українському літературознавстві, ні в мовознавстві немає повного дослідження поетичної культури лірики Олександра Олеся як складової його поетики. У монографії М. Неврлого "Олександр Олесь: Життя і творчість" лише в останньому розділі започатковано аналіз художніх засобів, в тому числі лексичних [3, с. 126 – 146].

У даній роботі міститься спроба аналізу поетичної культури ранньої лірики О. Олеся. Мета роботи полягає у виявленні основних джерел образності поетичної мови письменника, в системному описі мовних ключових знаків образів-тем для образного наповнення основних мотивів його ранньої лірики, в дослідженні основних прийомів ускладнення внутрішньої форми звичайного слова і його трансформації в поетичне слово.

Предмет дослідження – рання лірика митця (твори перших двох опублікованих збірок: "З журбою радість обнялась" (1907) та "Будь мечем моїм" (1909).

Методологічною основою роботи є праці відомих вітчизняних та зарубіжних літературознавців та мовознавців Д. Арутюнової, В. Виногорова, І. Франка, О. Потебні, Л. Булаховського, В. Русанівського, С. Ярмоленко, присвячені проблемам теорії поетичної мови та поетичної культури.

Джерелом поетичної культури лірики О. Олеся виступає образність і естетика народнорозмовного слова. Мова українського народу, вживана для щоденного спілкування, стала основою для творення поетично-

го словника митця. О. Олесь з багатого запасу рідної мови зумів вибрати такі слова, які “найшвидше і найлегше викликають у нашій душі конкретне, смислове враження” [3, с. 65].

Поетична та висока лексика О. Олеся як особливий розряд експресивно-емоційних слів сягає фольклору і класичної української літератури, зокрема поезій Т. Г. Шевченка та Лесі Українки.

Поетична лексика митця як особливий розряд експресивно-емоційних слів відзначається забарвленням урочистості, ліризмом. Саме це однією із перших помітила Леся Українка і визнала його талант художника слова, наділеного “Божою іскрою”.

До поетичної лексики митця в першу чергу відносимо слова, які в загальномовних словниках подаються з відповідною позначкою поет. чи нар. – поет., наприклад: *верхогір'я, бранець, Божий світ, шати; злотний, побідний; зоріти* та ін.

У поезіях громадянської лірики О. Олеся використовує у функції поетичної лексики старослов'янізми всіх структурно-семантичних рівнів: фонетичних, лексичних, семантичних: *єдиний, прах, храм; невмирущий; Бог, гріх, Господь, ладан, святий, ад, рай*. Старослов'янізми, архаїзуючи мовлення, формують плани урочистості, піднесеного звучання у відповідних контекстуальних умовах, наприклад:

*Хай прапори наші похиляться скрізь
І голови журно нагнуть ся...
На траурних маршах в хмелю забуття
Лежать невмирущі герої...
 (“Жалібна пісня”)*

*В країні мертвій і безплідній,
В країні зради і пільми,
Забутій Богом і людьми
Сумує жертовник народний...
І ладан вгору не курить...
 (“В країні мертвій...”)*

У поетичній мові О. Олеся забарвлення урочистості мають багаточисленні слова, які в “Словнику української мови” подаються з позначкою заст.: *бистринь, одмова, перун, стума, хоругва*.

У ліриці громадських тем митець, поряд із старослов'янізмами, використовує у функції засобу поетичного, піднесеного звучання слова книжного походження: *вольність, ідеал, лицар* та ін.

Високе поетичне звучання мають і небагаточисленні лексичні діалектизми, які використовуються разом із вищенаведеними розрядами поетичної лексики у функції засобу піднесеності, урочистості, наприклад:

*Нудьга, журба і сум в роялі,
Ридають згуки жалібні,
Немов шукають когось в залі,
Немов кричать: “Нема її!”
 (“На концерті”)*

Одним із джерел поетизації мови традиційно виступають загальні та

власні біблійні назви. У ранній ліриці О. Олеся нами зафіксовано всього чотири власні біблійні назви: *Самсон, Пілат, Голгофа, Христос*.

В ранній ліриці поета функціонує дев'ять повторюваних мотивів: пори року, відтінки доби, неволі, боротьби, смерті – цвинтаря, сміху – сліз, мук – страждань [4].

Число ключових образів у ранній творчості О. Олеся невелике: жінка, Україна – народ, пісня, ліричний герой, що виступає головним образом Олесевої поезії [5].

Використання назв пір року як поетичних символів пов'язано з фольклорною традицією. Однак в них відтворено і власне світосприймання. Кожний фольклорний символ пропущений через призму власних уявлень і асоціацій.

Найулюбленіша пора року О. Олеся – *весна*, що символізує оновлення природи і життя, високе піднесення і розквіт людського духу.

Антитеза *зима – весна* нюансує основний тон – до гіркоти від споглядання підневільності додаються зблиски надії. Слово *зима* як мовний знак туги, суму, часу “холоду”, часу завмирання життя вжите Олесем всього 6 разів, однак мотив зими присутній в багатьох поезіях.

Мотив *осені* рідкісний у творчості Олеся, оскільки він розвинув мотив смерті схожої тональності [3].

В образній системі митця відсутній мотив *літа*. Ця пора року не викликає у нього асоціацій із позитивними чи негативними почуттями.

Поряд з мотивом весни у ранній ліриці О. Олеся часто використовується і мотив ночі. Про це свідчить частотність використання поетом лексеми *ніч*: вона займає третє місце після лексем *серце* і *сонце*.

Для Олеся мотив ночі в першу чергу є знаком приналежності до любовної тематики. Включеність до ряду *ранок – день – вечір – ніч* відтворює рух життєвого циклу.

Вагоме місце в поетичній культурі лірики митця займають образи флори і фауни. Тому в лексичній системі його поетичної мови багато назв росли і тварин.

Квітка в О. Олеся – це символ радості чи успіху. Повнокровність цих двох значень зберігається навіть при введенні образу квітки до текстів з іронічними інтонаціями. Образ-мотив квітів входить до порівнянь з жінкою, мрією, народом, краєм.

Шакали, звірі, павуки, сови і сичі, вовки і гієни є образом ворога. Ворогом названий у поезії “Ідіть! Ніхто вас не спина” і лев, покликаний стерегти шлях в “краї зелені і веселі”.

Набагато повніше представлено назви птахів. Семантика символів – конкретних видів птахів відповідає народній системі міфології.

Найчастіше з'являється в любовній ліриці поета *соловей*. Соловей –

це символ молодості, радості, веселощів.

Поширеним є використання О. Олесем образу *орла* як символу-знаку. Для поета орел – це емблема борця за свободу. Одночасно цей образ може виступати алегорією – знаком духу України.

Образ *чайки* підпорядковується мотивові смерті: розпачливий крик чайок асоціюється із голосінням над померлими.

Стихія води представлена в творчості митця словами: *море, потоки, хвиля, зрідка: океан, річка, озеро, лиман*.

Любовна лірика О. Олеся створена у жанрі романсу. Пісенний простір у цій поезії окреслюється словами: *гай, лук, нива, степ, поле, сад*. Як фольклорні символи, вони узагальнено передають поняття простору, наповнені особливою емоційно-експресивною лексикою.

Поетична культура ранньої лірики Олександра Олеся характеризується використанням різноманітних семантичних шарів лексики для відтворення враження людини всередині знаного їй почуття, ситуації. Поет у ранній ліриці не створює нових значень на семантичному рівні, а послуговується символами і емблемами-знаками із із закріпленими в поетичному мовленні знаками. Це суміщається з умінням творити комбінований символ на основі відсікання одного із значень, використовувати його в високохудожніх метафоричних образах.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора і дискурс. / Арутюнова Н. Д. // Теорія метафори. – М., 1990. – 204 с.
2. Грушевський М. Поезія Олеся/ Грушевський М. //Українське слово. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 201-202.
3. Неврлий М. Олександр Олесь: життя і творчість. / Неврлий М. – К., 1994 – 173 с.
4. Петров В. Проблема Олеся/ Петров В. // Українське слово. – К., 1994. – Кн. 1 – С. 275-285.
5. Яременко В. Вогненна журба поета/ Яременко В. // Олесь О. Твори. – К., 1971. – С. 3-20.